

УЧАСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

О.М. Литвиненко, к.філос.н., головний консультант відділу розвитку політичної системи центру суспільних досліджень НІСД

В аналітичній записці розглянуті деякі проблеми збереження культурної спадщини в Україні, які потребують для свого вирішення значних правових та організаційних змін. У зв'язку з цим також проаналізовано досвід Великої Британії щодо участі неурядових організацій у пам'яткоохоронній діяльності, передачі їм від державних структур великого обсягу повноважень у цій сфері, який може бути корисним при підготовці відповідних рішень українськими органами влади.

Висновки і рекомендації

Сфера збереження культурної спадщини потребує суттєвих організаційних змін, які не можуть обмежитися створенням нових органів влади або нових структурних підрозділів в їх складі. Для вирішення питань фінансового, матеріального і кадрового забезпечення в цій галузі культури потрібні нові підходи. Вихід з проблеми недостатнього фінансового забезпечення сфери збереження культурної спадщини може бути знайдений, зокрема, шляхом розширення повноважень неурядових неприбуткових організацій, надання їм прав не лише вивчення, моніторингу, участі у консервації і реставрації об'єктів культурної спадщини, але й прямого управління нею на місцевому і загальнодержавному рівнях, залучення необхідних коштів на виконання своїх статутних завдань. За належного контролю і необхідної законодавчої бази, партнерство держави і згаданих організацій матиме позитивні перспективи. Для роботи в цьому напрямі може бути корисним досвід країн із багатими традиціями участі неурядових організацій у збереженні культурної спадщини, зокрема, Великої Британії, де в силу історичних обставин, ці традиції склалися досить рано, існували безперервно і довели свою ефективність. Досвід Великої Британії важливий і тому,

що демонструє не лише різноманітні можливості збереження та актуалізації культурної спадщини неурядовими організаціями, але й її використання для примноження соціального капіталу країни, перетворення спадщини минулого на ресурс розвитку сучасного і прийдешніх поколінь.

У зв'язку із зазначеним пропонується:

Міністерству культури та інформаційної політики:

- провести публічні консультації з представниками зацікавлених неурядових організацій, експертні обговорення з метою з'ясувати перспективи збереження культурної спадщини із залученням неурядових організацій, які спеціалізуються в цій галузі. Узагальнивши одержані дані, та проаналізувавши позитивний міжнародний досвід (зокрема – Великої Британії) у цій сфері виробити узгоджену позицію щодо перспектив залучення неурядових організацій до збереження культурної спадщини України;

- розглянути можливість підготовки змін та доповнень до законів «Про охорону культурної спадщини», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про державно-приватне партнерство» щодо розширення прав і повноважень неурядових організацій в управлінні культурною спадщиною.

Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики:

- провести комітетські слухання з питань перспектив залучення неурядових організацій до збереження культурної спадщини України.

Обґрунтування

Великими взаємопов'язаними проблемами збереження культурної спадщини в Україні є неналежне утримання пам'яток і хронічний брак коштів на їх поточне обслуговування, консервацію, реставраційні роботи тощо, при тому, що реставрації потребують 80 % пам'яток, а 30 % з них знаходяться в аварійному стані¹. Фінансування з державного і місцевих бюджетів хронічно не вистачає і воно в принципі не може покрити всіх потреб, пов'язаних з пам'яткоохоронною діяльністю. Передача пам'яток у концесію приватним особам поки що дала лише поодинокі позитивні результати.

Для вирішення зазначених проблем доцільно враховувати позитивний іноземний досвід управління культурною спадщиною, особливо досвід країн, що мають давні традиції діяльності у цій сфері. До таких, зокрема, належить Велика Британія, в якій збереження культурної спадщини вже понад 200 років є не лише сферою відповідальності уряду чи місцевих органів влади, але й чисельних неурядових

---

¹ З березня починаємо активну роботу за програмою Велика реставрація - Олександр Ткаченко / Інтерфакс-Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/730467.html>

організацій, які довели свою ефективність як в охороні, дослідженні, реставрації і консервації пам'яток, історичних будівель, місць тощо, їх використанні як туристичних та рекреаційних об'єктів, так і в залученні необхідних для цього фінансових ресурсів.

У Великій Британії культурна спадщина, як і креативні індустрії, вважається важливим сектором національної економіки. Комісія історичних будівель і пам'яток Англії (Historic Buildings and Monuments Commission for England), більш відома під скороченою назвою Історична Англія (Historic England), позавідомча державна інституція, фінансована Департаментом у справах культури, мас-медіа і спорту, щорічно видає звіт «Спадщина та економіка» (Heritage and the Economy). Згідно з останнім звітом, у 2019 році завдяки діяльності сектора культурної спадщини було створено загалом

36,6 млрд фунтів стерлінгів валової доданої вартості (у тому числі, 14,7 млрд було створено безпосередньо в самому секторі, решта – в галузях, що здійснювали постачання тієї чи іншої продукції або послуг для сектору спадщини) і 563509 робочих місць. У звіті відзначено, що «спадщина є важливим джерелом економічного процвітання та зростання. Сектор спадщини є складним і багатомірним, з безліччю видів економічної діяльності». За оцінками експертів, у зазначений період він створив більше валової доданої вартості, ніж сектор мистецтв та креативних індустрій. Втім, ці сектори пов'язані між собою: креативні індустрії найбільше концентруються там, де «щільність» об'єктів культурної спадщини є найбільшою. Водночас збереження культурної спадщини у Великій Британії пов'язане із захистом довкілля, енергозбереженням, зменшенням шкідливих викидів в атмосферу, забезпеченням сталого розвитку суспільства загалом і місцевих громад, зокрема².

Значна роль в управлінні об'єктами культурної спадщини Великої Британії належить неурядовим організаціям, які є чисельними і диференційованими за масштабами і видами діяльності. Існують загальнонаціональні організації, такі як Національний траст (National Trust) – найбільша в Європі благодійна організація, що займається збереженням культурної спадщини, Траст англійської спадщини (English Heritage Trust), Товариство старовинних пам'яток (Ancient Monuments Society), Товариство захисту старовинних будівель (Society for the Protection of Ancient Buildings) (докладніше див. у Додатку). Але існують і такі, що здійснюють управління об'єктами культурної спадщини на локальному рівні, наприклад, Траст спадщини Південного Заходу (South West Heritage Trust), діяльність якого поширюється лише на окремі об'єкти у графствах Сомерсет і Девон, або Траст Самлсбері-холлу (Samlesbury Hall Trust), який з 1925 року опікується лише одним будинком 14 ст. у м. Блекберн (графство Ланкашир у північно-західній Англії), перетворивши його на туристичний

² Heritage and the Economy 2020. [Electronical resource] // Historic England . – Access mode: <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2020/heritage-and-the-economy-2020/>

«магніт» і місце проведення різноманітних заходів. Подібні організації тісно пов'язані з місцевими громадами і працюють за принципами інклюзивності, широкого залучення до своєї діяльності їх членів, сприяють задоволенню їх освітніх і культурних потреб.

Існують також об'єднання неурядових організацій зі збереження культурної спадщини, наприклад, Альянс спадщини (Heritage Alliance), членами якого є 140 організацій, починаючи з таких великих як: Національний траст, Англійська спадщина (English Heritage), Траст каналів і річок (Canal & River Trust), Фонд історичних будинків (Historic Houses Foundation), і закінчуючи меншими і більш спеціалізованими, що представляють інтереси власників об'єктів культурної спадщини, професіоналів, волонтерів і науковців у цій галузі, музеї тощо. Загалом до його діяльності залучені понад 7 млн осіб³.

Збереження культурної спадщини у Великій Британії пов'язане з охороною природної спадщини. Навіть території, прилеглі до історичних будинків, розглядаються не просто як охоронна зона, а як частина об'єкту спадщини, яка також має бути збережена в автентичному вигляді. Згаданий вище Національний траст, крім збереження історичних будівель і місць, також займається, в межах підпорядкованих йому площ, реновацією або підтримкою в первісному вигляді історичних ландшафтів, традиційних сільських краєвидів, лісів, морського узбережжя і їхньої фауни. Траст каналів і річок опікується близько 2000 миль природних і штучних водних комунікацій, а також пов'язаними з ними історичними спорудами в Англії та Уельсі (Траст створено у 2012 році, і йому були передані повноваження з охорони зазначених об'єктів, які до того належали державній корпорації British Waterways – ще один, поряд з English Heritage, характерний для Великої Британії приклад передачі повноважень від державної структури неурядовій благодійній організації). Водночас велика увага приділяється і збереженню індустриальної спадщини – об'єктів, пов'язаних з історією промислового розвитку Великої Британії, яким займається, зокрема, Асоціація індустриальної археології (Association for Industrial Archaeology).

Різноманітні форми залучення коштів для виконання статутних завдань вирішують проблеми фінансування, знімаючи значну частину цього навантаження з державного та місцевих бюджетів. Держава, своєю чергою, може надавати фінансову підтримку за рахунок спеціалізованих джерел грошових надходжень, таких як Лотерейний фонд спадщини (Heritage Lottery Fund, з 2019 року – National Lottery Heritage Fund) – позавідомчої державної організації, яка отримує кошти від Національної лотереї для підтримки проектів, пов'язаних з культурною спадщиною.

У 2000 році під управлінням державного Агентства у справах сільської місцевості (the Countryside Agency) була започаткована розрахована на 10 років

³ The Heritage Manifesto 2019. [Electronical resource] // Heritage Alliance. – Access mode: <https://www.theheritagealliance.org.uk/wp-content/uploads/2021/02/Manifesto-2019.pdf>

(фактично діяла до 2006 року) Ініціатива для місцевої спадщини (Local Heritage Initiative) – грантова програма, метою якої було сприяти локальним групам у дослідженні і збереженні місцевих ландшафтів, традицій і культури. Фінансування здійснювалося за рахунок Лотерейного фонду спадщини. Частина коштів була надана у вигляді спонсорської підтримки кооперативною банківською спілкою Nationwide Building Society. В рамках реалізації програми було профінансовано близько 1400 проектів⁴. Загалом Лотерейний фонд спадщини щорічно надає різноманітних грантів на суму 375 млн фунтів стерлінгів.

Існують благодійні організації, які акумулюють кошти, одержані з різних джерел, для надання грантів на потреби збереження культурної спадщини, наприклад згаданий Фонд історичних будинків (Historic Houses Foundation), створений у 2005 році як Фонд замських будинків (Country Houses Foundation) (свою нинішню назву одержав у 2019 році після злиття з Фондом збереження спадщини (Heritage Conservation Trust). Фонд надає гранти для: відновлення та консервації історичних сільських будинків, а також прилеглих садів і господарських споруд; реставрації і збереження творів мистецтва і предметів, що становлять науковий та історичний інтерес. Зазвичай гранти надаються для об'єктів, внесених до відповідних офіційних реєстрів спадщини, наприклад Англійського реєстру парків і садів, хоча бувають і винятки, якщо будівля, на думку грантодавців, має достатнє історичне або архітектурне значення. Характерно, що під сільськими будинками розуміються не лише ті, що знаходяться нині у сільській місцевості, а й ті, що знаходилися в ній колись, а потім були включені в міську забудову⁵.

Аналогічну допомогу (грантами, позиками, а також консультаціями) місцевим громадам та благодійним організаціям, особливо в економічно неблагополучних регіонах, надає з 1976 року Фонд архітектурної спадщини (Architectural Heritage Fund), також благодійна організація, яка за час свого існування профінансувала 890 проектів з відновлення історичних будівель на загальну суму 125 млн. фунтів стерлінгів. Своєю чергою Фонд архітектурної спадщини одержує грантову допомогу від державних установ – Уряду Об'єднаного Королівства, Історичної Англії (Historic England), Історичного доквілля Шотландії (Historic Environment Scotland), Департаменту Північної Ірландії у справах громад (Northern Ireland Department for Communities), Служби збереження історичної спадщини Уельсу (Cadw), а також від благодійних організацій – Трасту пілігримів (Pilgrim Trust), Фонду Гарфілда Вестона, Фонду Вільяма Гранта⁶.

⁴ Countryside Agency: Local Heritage Initiative Projects Database. [Electronical resource] // National Archives . – Access mode: <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C16325>

⁵ About the Historic Houses Foundation. [Electronical resource] // Historic Houses Foundation. – Access mode: <https://www.historichousesfoundation.org.uk/about>

⁶ AHF's Grant Programmes. [Electronical resource] // Architectural Heritage Fund. – Access mode: <https://ahfund.org.uk/>

Також існують безкоштовні Інтернет-довідники щодо можливостей фінансової підтримки для всіх, хто бере участь у проектах зі збереження культурної спадщини, пов'язаної з Великою Британією. Таким, зокрема, є Довідник фінансування спадщини, створений Альянсом спадщини і Фондом архітектурної спадщини, пізніше підтриманий Фондом історичних будинків. Довідник включає 400 списків, у яких детально описуються джерела грантів, позик, стипендій тощо від трастів, фондів та інших організацій, що пропонують фінансування проектів, пов'язаних зі збереженням культурної спадщини. Серед грантодавців є великі державні (на кшталт Historic England) і недержавні (на кшталт Historic Houses Foundation) організації, але також і порівняно невеликі місцеві фонди, засновані фізичними особами (наприклад, The Sainsbury Family Charitable Trusts – група благодійних фондів, заснована представниками трьох поколінь сім'ї Сенсбері, або Hervey Benham Charitable Trust, грантодавча діяльність якого поширюється лише на резидентів м. Колчестер і північно-східної частини графства Есекс).

Потрібно зазначити, що гранти на збереження культурної спадщини надаються досить широкому колу реципієнтів. Наприклад, Historic England надає їх: власникам історичних місць чи будівель на їх реставрацію або дослідження; місцевим органам влади, що опікуються об'єктами культурної спадщини; неурядовим організаціям з відповідною спеціалізацією.

Соціально значимим елементом діяльності благодійних організацій у сфері спадщини є широке залучення волонтерів. Їх кількість варіюється від 53 тисяч у Національному трасті до кількох десятків у невеликих місцевих організаціях. Існують і волонтерські об'єднання, наприклад, Heritage Volunteering Group, яка ставить за мету розвиток волонтерства і поширення найкращих волонтерських практик у сфері збереження спадщини, підтримку організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів – регіональні і національні музеї, трасти, товариства тощо⁷. Волонтерство розглядається, крім іншого, як можливість стати причетним до важливої суспільно корисної справи, набути нових професійних навичок, підвищити свій освітній і культурний рівень, розширити свої соціальні зв'язки.

⁷ Creating connections and sharing best practice since 2014. [Electronical resource] // Heritage Volunteering Group. – Access mode: <https://heritagevolunteeringgroup.org.uk/about/>

Додаток.

Національний траст (National Trust) є однією з найстаріших благодійних організацій Великої Британії у сфері збереження культурної спадщини. Він був заснований у 1895 році і зараз нараховує близько 6 млн. членів. У власності Національного трасту знаходяться понад п'ятсот історичних будинків, замків, парків і садів, близько мільйона витворів мистецтва, понад 250 тис. га землі, понад 780 миль берегової лінії. Власність набувалася шляхом купівлі або через заповіді. Вона не може бути відчужена або передана у заставу без спеціальної парламентської процедури. Всі об'єкти є відкритим для відвідування. Діяльність Трасту поширюється на території Англії, Уельсу та Північної Ірландії (у Шотландії з 1932 року діє свій Національний траст). Траст має щорічний дохід понад 680 млн. фунтів стерлінгів від членських внесків, пожертв та спадщини, своїх магазинів, ресторанів та іншої власності, грантів від інших благодійних організацій, урядових установ, місцевих органів влади.

Траст англійської спадщини (English Heritage Trust або просто English Heritage) був створений у 2015 році шляхом перетворення позавідомчої державної установи English Heritage на незалежну благодійну організацію. Аби забезпечити діяльність організації на перехідний період до 2023 року урядом був виділений грант у розмірі 80 млн фунтів стерлінгів. Під управлінням English Heritage знаходяться понад 400 історичних пам'яток, будівель і місць, в тому числі такі видатні як Стоунхендж, Дуврський замок 11 ст., давньоримський Вал Адріана, замок Тінтейджел 13 ст. Лише частина з них належить трасту, більшість знаходиться у віданні державного Департаменту культури, мас-медіа і спорту, інших урядових установ, і були передані в управління English Heritage на підставі різних домовленостей.

Товариство старовинних пам'яток (Ancient Monuments Society) було створене у 1924 році з метою дослідження і збереження старовинних пам'яток, історичних будівель і традиційних ремесел. Нарховує 2200 членів. До основних видів діяльності відносяться: консультування місцевих органів влади, власників пам'яток та історичних будівель, церковних організацій щодо проведення робіт на подібних об'єктах; просвітництво з метою збільшення поінформованості населення про історичні будівлі і місця; здійснення впливу на територіальне планування і політику збереження культурної спадщини.

Товариство захисту старовинних будівель (Society for the Protection of Ancient Buildings) засноване у 1877 році. Діє на території Англії, Шотландії, Уельсу і Північної Ірландії. Проводить дослідницьку роботу у сфері реставрації і збереження історичних будинків, займається консультативною і освітньою діяльністю. Головним принципом пам'яткоохоронної діяльності Товариство вважає максимальне збереження автентичності матеріалів і конструкції будівель, а не повернення їм

первісного вигляду (який може бути лише витвором уяви реставратора). Вироблені Товариством стандарти реставраційної діяльності здобули визнання у Великій Британії та за її межами.